

СОЦІАЛЬНА ІНКЛЮЗІЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ТА ПІСЛЯ ВІЙНИ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ ПІДХОДИ

Олена Оржель,

докторка наук з державного управління, доцентка,
головна наукова співробітниця
відділу взаємодії університетів і суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України,
o.orzhel@ihed.org.ua

Інклюзія в освіті є актуальним і достатньо вивченим питанням. Цілі сталого розвитку ООН утверджують принцип «Нікого не залишити осторонь» [1] через освіту (Ціль 4), гендерну рівність (Ціль 5), інклюзивні інституції (Ціль 16). ЮНЕСКО концептуалізує інклюзивну освіту як освіту для всіх, докладає зусиль для розширення доступу до вищої освіти, освіти упродовж життя, інтеграції груп, які виключені або обмежені у доступі [2, с.6]. Європейський простір вищої освіти розвиває соціальний вимір вищої освіти, який відстоює принцип «Студентська спільнота повинна віддзеркалювати розмаїтість і різноманітність суспільства» та має на меті «створення інклюзивного середовища у вищій освіті, що плекає рівність і різноманітність та реагує на потреби місцевих громад» [3].

Паралельно з інклюзивною освітою розвивається концепція соціальної інклюзії, яку Світовий банк визначає як суспільство для всіх, як «процес покращення умов, на яких громадяни або групи громадян з різними здібностями, можливостями, потребами та обмеженнями беруть участь у суспільному житті» [4]. Значною мірою соціальна інклюзія відбувається через доступ до ринків і послуг, включно із ринком освітніх послуг, ринку капіталу для оплати освітніх послуг, ринку житла та працевлаштування, що уможливорює навчання. Ключовими чинниками формування інклюзивних та згуртованих суспільств вважає культуру та освіту Європейський Союз [5].

Таким чином, освіта та соціальна інклюзія є тісно пов'язаними: освіта є чинником соціальної інклюзії та згуртування, а заклади освіти –

майданчиком, де відбувається знайомство і соціалізація громадян із різними можливостями і здібностями, обмеженнями і потребами; де формується повага до прав людини, відчуття належності до спільноти, громади, нації, держави.

Соціальна інклюзія має стати наріжним принципом відродження повоєнного українського суспільства: щоб бути стійкою і тривкою, нова реальність має творитись спільними зусиллями усіх громадян; країна, яка зазнала значних людських втрат через військові дії та окупацію територій, не може дозволити виключення певних груп громадян або обмеження їх участі у процесах повоєнного відновлення.

Втім, процеси суспільного єднання для повоєнної України не будуть легкими: соціальна інклюзія та згуртування розірваного війною та травмованого суспільства потребуватиме спеціальних зусиль. Розмаїте, з різним досвідом війни, еміграції, окупації, втрат і травм або без такого досвіду суспільство має навчитись жити і працювати, візуалізувати та творити майбутнє, будувати та робити нове разом.

Свій внесок у подолання кризових явищ та формування нової суспільної парадигми, зокрема шляхом сприяння соціальній інклюзії, можуть і мають зробити українські університети. Знаннєві інституції та драйвери суспільних змін, університети, інші заклади вищої освіти мають стати більш відкритими для розмаїтого повоєнного українського суспільства:

- військових, які закінчать службу із фізичними та психологічними травмами і не матимуть змоги повернутись до попередньої професії чи способу життя;
- цивільних, які внаслідок воєнних дій стали біженцями або внутрішньо переміщеними особами;
- дітей та молоді, які залишились без батьківської опіки;
- дорослих, які через втрату підприємств не можуть повернутись до попередньої професії або знайти роботу та

– інших категорій громадян, які мають навчитись жити і працювати по-новому у неоднорідному суспільстві.

Як носії сучасних знань, університети можуть стати майданчиками для діалогу, готувати здобувачів освіти, громадян до участі у суспільному житті, впливаючи на соціальні, політичні, економічні, культурні процеси; бути осередками формування національної ідентичності, гуртування національних еліт, продукування ідей і поглядів, які об'єднують суспільство, зближують регіони та громади.

З метою виявлення чинників сприяння соціальній інклюзії у вищій освіті та засобами вищої освіти в Інституті вищої освіти Національної академії педагогічних наук України розпочато фундаментальне наукове дослідження «Соціальна інклюзія у сфері вищої освіти у післявоєнний період», що має на меті визначити внутрішні та зовнішні чинники сприяння соціальній інклюзивності та запропонувати дорожню карту підвищення інклюзивності вищої освіти України у часи повоєнного відновлення. Дослідницький колектив планує відмовитись від поширеного у вітчизняній освіті тлумачення інклюзії як інтеграції осіб з особливими освітніми потребами і подивитись на інклюзію як крок до соціального згуртування, що має місце за умови визнання та поваги до особистісного розмаїття, збереження ідентичності, долання стереотипів, забезпечення рівноправ'я та рівних можливостей, дотримання прав людини, захисту людської гідності.

Пропонована в рамках дослідження стратегія підвищення соціальної інклюзії у сфері вищої освіти передбачає участь і внесок усіх учасників освітнього процесу: здобувачів освіти, науково-педагогічного та адміністративного персоналу та керівництва ЗВО. Суттєвих змін потребуватимуть структурна організація ЗВО та зміна інституційних процесів (оновлення політик, внутрішніх правових актів, новий спектр послуг, запровадження індикаторів і стандартів, моніторинг їх дотримання), розвиток компетентностей здобувачів вищої освіти,

викладачів, адміністративного персоналу та інституційної спроможності ЗВО, необхідної для плекання інклюзивності (наприклад, онлайн платформи, відкриті масові онлайн курси (МООС), ресурсне забезпечення для них, ступеневі освітні програми, тренінги, проекти тощо). Важливими чинниками посилення інклюзивності є інституційна культура (цінності ЗВО, поширені практики та поведінкові звички, готовність до діалогу та міжвідомчої співпраці, вертикальна та горизонтальна координація) та фізична й освітня інфраструктура (універсальний дизайн, що забезпечує доступ всіх категорій населення до всіх об'єктів і просторів, інформації та зв'язку, послуг, інших сфер університетської діяльності). Фундаментом для соціальної інклюзії у сфері вищої освіти мають стати оновлене законодавче забезпечення, що враховує міжнародне право та стандарти і положення ЄПВО, та безбар'єрність.

Перетворення українських ЗВО на інклюзивні знаннєві інституції, які зменшують бар'єри та уможливають доступ до різноманітних освітніх послуг різних категорій громадян, надихають та заохочують до участі у багатоманітних суспільних ініціативах і процесах, допомагають долати кризи та зцілювати травми може надалі поширюватись на інші заклади та установи і цим прискорити повоєнного відновлення України.

Список використаних джерел:

1. Як ООН підтримує Цілі сталого розвитку в Україні? URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 19.04.2024).
2. Salmi J. Higher Education and Inclusion. UNESCO, 2020. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373689> (дата звернення: 19.04.2024).
3. Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти у ЄПВО. Додаток II до Римського комюніке. URL: <https://erasmusplus.org.ua/news/pereklad-materialiv-ministerskoyi-konferencziyi-z-pytan-rozvytku-bolonskogo-proczesu-19-11-2020-m-rym-on-line> (дата звернення: 19.04.2024).
4. Social Inclusion. <https://www.worldbank.org/en/topic/social-inclusion> (дата звернення: 19.04.2024).
5. Council Recommendation of 22 May 2018 on promoting common values, inclusive education, and the European dimension of teaching. EUR-Lex - 32018H0607(01) - EN - EUR-Lex.